

900 պաշտօնեայ տէրութեան .
2700 վաճառական .
1800 արհեստաւոր .
200 զինուորական :

Ըստ զիտերեն որ գործաւորներուն թիւը տարուէ տարի շատնալու վըրայ է :

Փարիզու մէջ աս խնայութեան գանձարանը մտցնողները եղած են **Լաուշֆուքոյ** իանքուռ, ու Տէսէռանունով պարոնները 1818ին . իսկ դրսի քաղաքներուն մէջ շատ ծաղկեցուց **Լաիլ** տը **Եփուառէն** ըսուած պարոնը , որ 360 գանձարանի 200ական Ֆուանք մայր տուաւ , բոլորը 72,000 Ֆուանք . պարծանք իր ազգին , և իրեն բարերարութեանը անմահ յիշատակ :

Լըմնայ որ դենք հոս նաև ան գլխաւոր կանոնները , որով ընդհանրապէս կրկաւարեն եւրոպացիք իրենց խնայութեան գանձարանները . և ասոնցմէ ալ կերեւնայ թէ որչափ խելացի ու գիւրդին բարեկարգութիւն է ասիկայ՝ որուն այնչափ կարօտ է նաև մեր ազգը :

Խնայութեան գանձարանին կանոնները :

Ա . Խնայութեան գանձարան հաստատելու համար քաղաքապետը իր քաղաքին գլխաւոր բնակիչները կը ժողովէ , ու վիճակով կրնորեն տասը հոգի , որ կըլլան հոգաբարձու խնայութեան գանձարանին : Տասնէն գուրս կըսեպուին քաղաքապետն ու գլխաւոր եկեղեցականը կամ ժողովրդապետը , որ նոյն ժողովքին մէջ պէտք է գտնուին :

Բ . Հոգաբարձուաց ժողովքը վիճակով կրնորէ իրեն նախագահ մը , նախագահի փոխանորդ մը , ատենադպիր մը և ատենադպրի փոխանորդ մը . և ասոնց ամէնուն պաշտօնն ալ ձրի պիտի ըլլայ , ու մէյմէկ տարեկան :

Գ . Հոգաբարձուաց պաշտօնը հինգ տարեկան է . անկէ ետքը կը փոխուին կամ նորէն կը հաստատուին :

Դ . Հոգաբարձուք ամիսը մէյմը կը ժողովին սովորաբար ու հաշիւ կը տեսնեն կընային թէ որչափ վճարուեր է , և այլն :

Ե . Ժողովուրդը շաբաթը մէյմը կրնայ գալ գանձարանը ստակ դնելու . և ստակը 1 Ֆուանքէն պակաս պիտի չըլլայ , 300 Ֆուանքէն ալ աւելի պիտի չըլլայ՝ ամէն մէկ անգամուն : Եւ մէկ անձի մը բոլոր գրած ստակը 5000 Ֆուանքէն աւելի պիտի չըլլայ :

Զ . Ո՛ր և իցէ ստակ դնողին տետրակ մը կը տրուի ձրի , վրան անունը գրած . ան տետրակին մէջ կը գրուի ամէն անգամ տուածն ու աւածը ,

և ամէն գրուածք կըստորագրէ գանձապետը , ու հոգաբարձուաց մէկը :

Է . Գանձարանը մտած ստակը՝ Թագաւորական գանձին մասը կըսեպուի . և ստրկին շահը նոյն կըսեպուի՝ ինչ որ ուրիշ հոնտեղը շահու գրուած ստակները ամէն տարի կը բերեն :

Ը . Մէկ Ֆուանքէն սկսելով որ և իցէ գումար շահ կրնայ բերել՝ տասնհինգ օր գանձարանը կենալէն ետեւ : Տարիէ մը ետքը շահը ստրկին գլխուն վրայ կը զարնուի , ու ամէն տարի նոյն գործողութիւնը կըլլայ :

Թ . Ստրկին տէրը որ և իցէ ատեն իր ստակը կամ ստրկին մէկ մասը կրնայ առնել գանձարանէն . միայն թէ 100 Ֆուանքէն պակաս եղած ստակը առնելու համար՝ ուրիշ օր առաջ պէտք է իմաց տայ . իսկ 100 Ֆուանքէն աւելին առնելու համար ամիս մը առաջ :

Ժ . Երբոր մէկը ստակը ետ կառնէ , իր ստորագրութեամբ ձեռագիր կուտայ գանձարանին :

ՃԱՄՏԱՐՈՒԹԻՒՆ

Սթրասպուրիէ մայր եկեղեցւոյն ժամացոյցը :

Սթրասպուրիէ մայր եկեղեցւոյն ժամացոյցը շինեց Շուիլիէ անունով վարպետ մեքենագործը . աս մէկ շէնք մըն է որ անցած տարի հոկտեմբերին մէջ հոն ժողովուած Վաղղիայի ուսումնականները ապշած մնացին վըրան , շինողին արծրութեամբ միտալ մը տուին , ու շատ ճեմարաններու մէջ մեծամեծ գովեստներ խօսեցան վըրան : Ըստ ժամացուցէն առաջ քանի մը երևելի ժամացոյցներ ալ կային նոյն Սթրասպուրիէ քաղաքը , որոնց գլխաւորներուն վրայ համառօտ կերպով մը խօսինք :

Սթրասպուրիի իշխանը 1350ին ատենները մեծ վարձք խոստացեր է եղեր ան մարդուն որ մայր եկեղեցւոյն համար մեծ ու փառաւոր ժամացոյց մը շինէ . մէկը յանձն կառնու առ բանս , ու 1352ին իր շինած մեքենան ուսումնականաց ժողովքին առջև կը հանէ . ամէնքը կը հաւնին , ու կըսկսին

1 Սթրասպուրիի Գաղղիայի մեծամեծ քաղաքներուն մէկն է . գրեթէ 50,000 բնակիչ ունի , ու կիսնայ Գաղղիային ու Գերմանիային սահմանագլուխը :

մտածել թէ այնպիսի աշխատանաց ինչ փոխարէն ընեն : յողովքը արձը կուեւրու վրայ եղած ատենը , մէջերնին այնպիսի խօսք մը կը բացուի . աս մարդն որ այսչափ վարպետ է իր արհեստին մէջ , կրնայ ըլլալ որ ուրիշ քաղքի մը համար ալ աւելի փառաւորը շինէ , ան ատեն մեր պատիւը վար կիյնայ կրսէն . և աս բանիս առաջը առնելու համար՝ սոսկալի անգթութեամբ այնպիսի վարպետ արհեստաւորին աչքը կը կուրցընեն : Վիչ մը ատենէն երբոր կիմանայ խեղճը աս անգթութեան պատճառը , “Այ անխելքներ , կրսէ , ինչ ձիւն բերիք դուք ձեր գլխուն . ան ժամացոյցը դեռ լմնցած էր . ու թէ որ պակաս կտորը չգնեմ” քիչ ատենէն կը դադրի , և ան կտորին տեղը ես միայն գիտեմ” : Աս բանս լսելուն պէս , շուտ մը կը տանին զինքը մեքենային քովն որան կտորն ալ յարմարցընէ . անիկայ ալ մեքենային քովը գալուն պէս կը բռնէ ան գլխաւոր անիւը՝ որով բոլոր մէկալ կտորուանքը կը շարժէին՝ ջարդ ու բուրդ կրնէ , վար կը ձգէ , և ան մեքենան որ թէ իրեն և թէ յթրասպուրկ քաղաքին մեծ պատիւ պիտի ընէր՝ աս կերպովս կը դադրեցընէ : Անկէ ետքը որչափ որ կը ջանան նորէն բանեցընելու , ճար չըլլար , և մարդ չգտնուիր որ կարենայ ան բանը առաջ տանիլ : Արբոր աս ժամացուցին ճար մը չկրցան ընել , 1560ին յաւաքֆուս անունով վարպետը ուրիշ մը շինեց . ասիկայ ալ 1660ին դադրեցաւ : Արեւելի եղաւ նաև ան ժամացոյցը որ իսահակ հապրէքդ ըստած անուանի մեքենագէտը շինեց . աս ժամացոյցն ալ երկայն ատեն մեծ անուն հանեց , բայց 1789ին դադրեցաւ բանելէն , ու հիմա քաղաքին թանգարանը պահուած է :

Շուիլկէ 1838ին , յունիսի 24ին սկսաւ նոր ժամացոյցը շինել , և 1842ին , հոկտեմբերի 2ին յաղղիայի ուսումնականներուն դիմացը նախ և առաջ սկսաւ բանեցընել . և իմա-

ցուեցաւ թէ վարպետութիւն և հընարք չէ մնացած որ աս արհեստաւորը մտածած ու ի գործ դրած չըլլայ :

Աս ժամացուցին վրայ գլխաւոր չորս բան կայ դիտելու . մէյմը ժամանակին սովորական չափը . երկրորդ՝ ամսուն օրերը , տօները և այլն . երրորդ՝ աստղաբաշխական շրջաններն ու երեւոյթները . չորրորդ՝ ինքնաշարժ արձանները :

Ա . յամացուցին ամէն մէկ շաբաթական մասը՝ կեդրոնը եղած շարժող անուոյն հետ հաղորդակցութիւն ունի , որն որ ինքնիրեն ճիշդ ու ամբողջ ժամացոյց մըն է : Այոր երեսը եկեղեցւոյն դրսի կողմէն դէպ ի թափաւորական բերդը կրնայի , ու կը ցուցընէ օրուան ժամերը , շաբթուն օրերը , և ամէն մէկ օրը ցուցընող մոլորակին նշանը : Իսկ մէկալ շաբաթական մասերն որ ժամանակը չափելու համար են՝ հետագայ գործողութիւններն ալ կրնեն :

Խ . Վառորդ զարնելու թւերն շարժողներն են մարդուս հասակին չորս ժամանակը , որ են տղայութի , մանկութիւն , երիտասարդութիւն , ծերութիւն . առջի քառորդը կը զարնէ տղայ մը , երկրորդը կը զարնէ պատանի մը , երրորդը չափահաս մարդ մը , իսկ չորրորդը կը զարնէ ծեր մը : Ամէն մէկ քառորդը երկերկու անգամ կը զարնուի . նախ հրեշտակ մը կայ ձախ կողմը , ան կը զարնէ , ետքը ան չորս ժամանակին որուն որ կարգն է՝ ան արձանը կուգայ կը զարնէ ու տեղը կը դառնայ :

Թ . Ամբողջ ժամերը զարնողը մահն

1 Եւրոպացւոյ շատը շաբթուն ամէն մէկ օրուան մէյմէկ մոլորակի կամ չաստուծոյ անուն կուտան . զոր իտալերէն .

Lunedì օր լուսնի . երկուշաբթի .

Martedì օր հրատի կամ Արեւի . երեքշաբթի .

Mercordì օր փայլածուի կամ Հերմեսի . չորաթի .

Giovedì օր լուսնթագի կամ Վիոսի . եշաբթի .

Venerdì օր արուսեկի կամ Աստղիկան . ուրբաթ :

Շաբաթն ու կիրակին ալ որ հիմա Sabbath ու Domenica կըսուին , ատենով երեւակի կամ Գոռոսի , և արեգական օր կըսուին եղեր :

է, քի մեռելի կմախք մը, որ ձեռքը ոսկոր մը բռնած է, ու անով կը զարնէ:

Գ. Լ՛մէն մէկ քառորդը զարնուելուն՝ աջ կողմը ուրիշ հրեշտակ մը կայ՝ որ աւազէ ժամացոյց մը ունի, մէկէն կը դարձնէ ժամացոյցը:

Դ. Կէսօրուան տասուերկուքը զարկածին պէս՝ տասուերկու առաքեալները թափօրի կելլեն, կուգան Վրբիստոսի դիմացէն կանցնին, ու ճիշդ առջեւ որ հասնին՝ կը դառնան կրիստոսարհին Վրբիստոսի, ամէնքն ալ այլևայլ կերպով:

Ե. Լ՛ն միջոցին որ առաքեալները Վրբիստոսի դիմացէն կանցնին, ու օրհնութիւնը կառնեն, աքաղաղ մը կայ որ իրեք անգամ կրիստոսի, գլուխը՝ կտուցը ու պոչը կը շարժէ, թւերն ալ կը թռթռէ:

Բ. Երբեքային երկրորդ մասն է մեռողէ ժամացուցի երես մը՝ որուն բոլորտիքը ինը ոտնաչափ տրամագծով ու գրեթէ մէկ ոտնաչափ լայնութեամբ շրջանակ մը կայ. աս երեսին վրայ նշանած է ամբողջ մշտնջենաւոր տոմար մը. քի ամիսը, օրը, կիրակագիրը և ամէն օրուան տօները: Լ՛ս երեսը տարին մէկ անգամ մը ամբողջ շրջան մը ընելով կը դառնայ 365 օրուան մէջ, և թէ որ տարին նահանջ է՝ 366 օրուան մէջ:

Լ՛ս տոմարը ճիշդ կերեցնէ նաև շարժական տօները. միայն թէ երբոր տարին կը լմննայ, դեկտեմբերի 31ին գիշերը, բոլոր շարժական տօները ան կարգով իրենց տեղը շարելու է՝ ինչ կարգով որ ան նոր տարւոյն մէջ պիտի տօնուին. ասոնք ալ առջինին պէս ան շրջանակին հետ մէկտեղ կը դառնան ինչուան տարւոյն վերջը:

Շարժական տօները իրեք կարգ բաժնուած են, որ այլևայլ կերպով կը դառնան. մէյմը անոնք որ զատկին հետ կապուած են. երկրորդ անոնք որ լատինացւոց յիսնակին հետ կապ ունին. երրորդ անոնք որ Եթրասպուրկի եկեղեցւոյն պաշտպան սուր-

բին տօնէն կախուած են, որ սուրբ Լ՛ք բողոստոս կըսուի:

Օ. Կատկական շրջանին մեքենաները խիստ վարպետ կերպով շինուած են. այնպէս որ հինգ-հազարեակը, իննևտասներեակը, ընդիկտիոնը, կիրակագիրը և բոլոր եկեղեցական շրջանները ճիշդ կերեւան. որով աս մեքենան կրնայ ըսուիլ նիւթական տոմար մը՝ որ ամէն խօսքին տեղ գործիք ու նշան կը բանեցնէ:

Լակ եօթը մոլորակներուն աստուածները որ շաբթուն օրերը կը ցուցնեն, այնպէս ձևացած են որ ամէն օր անոնցմէ մէկը առաւօտը կանուխ կառքը հեծած կուգայ, ու իրիկունը կերթայ, ժամացուցի երեսին բոլորտիքը եղած երկրթէ ճամբաներուն վրայէն:

Գ. Լ՛ստղաբաշխական գործողութիւններն ալ ասոնք են.

Խ. Կոպերնիկոսի վարդապետութե կարգովը շինուած՝ մոլորակներու շրջանը ցուցնող գործիք մը՝ ասոր վրէլուսինն ալ իբրև արբանեակ՝ երկրիս վրայ կը դառնայ, և բոլոր մէկալ մոլորակներուն համեմատական շարժմունքը պարզ աչքով ալ կը տեսնուի:

Զ. Լ՛ւանձին գունտ մըն ալ կայ՝ որուն վրայ կերեւնայ լուսնին երևոյթները, քի ծնունդը, քառորդներն ու լըրումը. և աս գունտը մեքենային մէջ եղած լուսնէն մեծ է:

Դ. Լ՛սանաւոր շարժմունքներով ալ կերեւան արևուն խոտոր և ուղիղ ելքերը, արևուն ու լուսնին միջօրէէն անցնիլը, և անոնց խաւարմունքը. և մեքենային մէջտեղը հիւսիսային կիսագունտ դրուած ըլլալով, յայտնի կերեւնայ թէ արևուն ու լուսնին խաւարմունքը ո՛ր տեղէն պիտի երևնայ, և ուսկից պիտի չերևնայ:

Դ. Լ՛որ գունտ մըն ալ շինուելու վրայ է որ երկնքին առերևոյթ շարժումը պիտի ցուցնէ, և աստղաբաշխական օրուան մը մէջ ճիշդ պիտի

դառնայ ու իր տեղը հասնի . ասոր շարժմունքէն առաջ կուգայ գիշերա-հաւառարներուն կանխելը՝ որուն շըրջանն է 25,804 տարուան :

Դ. Շուիլկէն հին ժամացուցին ինքնաշարժ արձանները ոչ միայն կատարելագործեց , հապա նաև շատցուց , ինչպէս են 12 առաքեալները : Եւ զարմանալին աս է որ աս արձանները ամէնն ալ իրօք կըշարժին , ու քալելով առաջ կերթան , չէ թէ հիներուն շինածին պէս գետինը քսուելով : Շատ սիրուն է ան հրեշտակին շուտով ու ազուոր կերպով մը աւագէ ժամացոյցը դարձնելը . նմանապէս աքաղաղին բնական շարժմունքը :

Մէկ խօսքով , աս մեքենայովս Շուիլկէին չէ թէ միայն երևելի մեքենագէտ և ուսումնական ըլլալը իմացուեցաւ , հապա նաև երևելի բընաբան ըլլալը . որովհետև առաջուց մտածեր ու դէմը առեր է ան հետեանքներուն , որ օդին փոփոխութիւններէն կրնային առաջ գալ մեքենային վրայ . մանաւանդ Սթրասպուրկի պէս տեղ՝ որ օդը շատ փոփոխական է : Բոլոր մեքենան պղնձէ է . բայց այնպէս վարպետ կերպով թափուած ու բանած , որ գրեթէ պողպատի պէս կարծր է : Մէն մէկ կտորը այնպիսի դըքով շարուած է որ օդին փոփոխութենէն այլայլելու ամենևին վախ չկայ : Ինչէ զատ , ամէն մէկ մասը այնպէս տեղաւորած է որ մէկ մասը կրնաս մէջէն զատել վերցընել՝ առանց մէկալնոնց շարժմանը արգելք մը ընելու : Եւ ժամացուցին ճօճանակը՝ խիստ կատարեալ է , որովհետև ճիշդ ջերմաչափով մետաղէ մասունքներուն ամենամանր այլայլութիւններն ալ չափեր է Շուիլկէն : Եւ ժամացուցին քովը միջօրէական գիծ մըն ալ կայ շատ վարպետութեամբ գծած : Երջապէս , թէ որ ժամանակը՝ որ մարդկային ամէն ճարտարութիւնն ու գիւտերը կաւրէ

կրճաղընէ՝ աս երևելի գործքն ալ աւելու ըլլայ , յուսանք որ Շուիլկէին ըրած բարակ հաշիւները դրով կըմնան , ու ետեւէ եկողներուն սիրտ կուտան որ իրենք ալ առանց անոր պէս շատ աշխատելու՝ նոյն հաշիւներով այսպիսի բանի մը ձեռք զարնեն , ու գլուխ հանեն : Կարժէ որ աս ստորագրութիւն լմացնենք՝ 1) . Էհրանուով գիտնականին չորս տող տանաւորովը , որ իմաստնոց ժողովքին մէջ կարգաց Շուիլկէին վրայ .

Քոյդ ժամացոյց , ո՛ր Շուիլկէ , արդիւնք երկանց իմաստուն ,

Մեզ զատեղաց գըծագրէ շրջանս ամէն ներդաշնակ .

Ոչինչ է մարդ հողածին յերկնից յառեալ ծիր անհուն ,

Այլ հանձարոյն տարացոյց իցէ անմահ քոյդ վաստակ :

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԱՇԽԱՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Լսարիայի տէրութեան ընդհանուր վեճակը :

ԼԻՍՏՐԻԱՆ Եւրոպային գրեթէ մէջ տեղուանքը կիսնայ , ու տասնըութ թը զանազան տէրութիւններու սահմանակից է . Կարպաթեան լեռանց գօտիները գրեթէ բոլոր իր ձեռքն են , ու լիտւանիականի անառիկ լեռները ահագին պարիսպ են իրեն : Բնակիչներուն թիւը 1841ին երեսունուվեց միլիոնէն աւելի էր . և առանց տարուէ տարի շատնալը , Բրուսիայէն Ռուսաստանէն և Նիգրիայէն զատ՝ ուրիշ ամէն տէրութիւններէն աւելի շուտ է : Լսարիայի կայսրը ոչ միայն գերմանական դաշնակցութեան նախագահն է , այլ և բոլոր Եւրոպայի տէրութեանց առջևը մեծ ազդեցութիւն ունի :

Լսարիայի բնակիչներուն գրեթէ 7 միլիոնը գերմանացի է . գրեթէ